

Πενθούν Πνεύμα (1853), του Ιάκωβου (Γιακουμί) Μαλακάση, στο οικογενειακό μνημείο Κυριάκου Κοιμητήρη στο Α' Κοιμητήριο Αθηνών

κούς για την κρατική οντότητα της νεότερης Ελλάδας. Οποιοδήποτε με αυτό το χρονικό σημείο δεν υπονοού ότι η νεότερη ελληνική γλυπτική αρχίζει αιφνιδώς, από το μηδέν. Έτσι δεν θα ήταν δυνατόν να περιλαμβάνονται στη νεότερη ελληνική γλυπτική η λαϊκή και η εκκλησιαστική λιθογλυπτική αλλά και η εκθεσιαστική ξυλογλυπτική. Έχουν όντως προταθεί αρκετές χρονικές αφηρητές για τη νεότερη ελληνική γλυπτική: ο 17ος και ο 18ος αιώνας, τα προεπαναστατικά χρόνια, το 1800, ο 19ος αιώνας, το 1830. Κάθε μελετητής προκρίνει τη χρονική στιγμή που δικαιώνει λιγότερο ή περισσότερο πειστικά την επιχειρηματολογία του».

Ποιο πιστεύετε ότι ήταν τελικά το σημαντικότερο εργαστήριο γλυπτικής της περιόδου που καλύπτει το βιβλίο σας;

«Δεν θα ξεχώριζα ένα αθηναϊκό εργαστήριο γλυπτικής. Η χρονική περίοδος που καλύπτει το βιβλίο, από το δεύτερο μισό του 19ου έως το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η χρυσή εποχή των αθηναϊκών μαρμαρογλυφείων. Ιδριμένα τα πιο πολλά από ηλιακούς και ανδριώτες μαρμαρογλύπτες στο κέντρο της Αθήνας, όπου οι ρυθμίοι ανοικοδόμησης ήταν νορμάλ, τα συγκεκριμένα μαρμαρογλυφεία έδιναν δουλειά σε πληθώρα εργαζομένων: σε ικανότερους μάστορες που μετέφεραν από τον γύφο στο μάρμαρο τα προπλάσματα άλλων γλυπτών και σε ειδικευμένους τεχνίτες του μαρμάρου που εκφάρμαζαν διακοσμητικά μπιλά. Η φήμη τους ήθελε όλους δεινούς γλεντοκόπους,

Ο μαρμαρογλύπτης Χριστόφορος Νάτισιος δουλεύοντας πρόπλασμα ανάμεσα σε έργα του το 1931

Μαρμαρογλύπτες κατά τη δεκαετία του 1920 στο εργαστήριο του Δημητρίου (Μπίτσου) Περάκη (δεξιά)

Η μεταποίηση του έθιμου ανδριάντα του Κολοκοτρώνη από την οδό Κολοκοτρωνή προς την Παλαιά Βοβλή τον Ιανουάριο του 1954

τραγουδιστές και πότες. Τα παλαιότερα μαρμαρογλυφεία στεγάζονταν στις οδούς Ακαδημίας, Χαριλάου Τρικούπη, Μαιουριχάλη, Μητροπόλεως, Φιλελλήνων, Αμαλίας, Πατησίων. Με τον καιρό απλόθηκαν στην οδό Αναπαύσεως λόγω του Α' Κοιμητηρίου, στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας και προς τα Πατήσια λόγω του Β' Κοιμητηρίου».

Δεν υπήρχαν κάποια εργαστήρια που ξεχώριζαν;

«Από πλευράς ποσότητας έργων ξεχώριζαν δύο εργαστήρια γλυπτικής: του Γεώργιου Θ. Δημητριάδη του Αθηναίου και του Νικόλαου Π. Γεωργαντή του Αθηναίου. Απότοκη της εκτεταμένης δραστηριότητας των εργαστηρίων γλυπτικής και της άμιλλας μεταξύ τους είναι η σύσταση το 1929 στην Αθήνα του Σωματίου των Ελλήνων Γλυπτών, με σκοπό, όπως δηλώνεται στο τροποποιημένο καταστατικό του το 1938, την ανάπτυξη του καλλιτεχνικού αισθήματος ανάμεσα στα μέλη του, την εξυπηρέτηση των επαγγελματικών συμφερόντων τους και την κατοχύρωση του επαγγελματός τους. Η πιστή ομοιότητα των μορφών, η επιμονή στις λεπτομέρειες της απόδοσής τους, ο στόμφορ στη στάση, η ρητορική της αρχαιοπρέπειας συνιστούσαν κριτήρια αποδοχής των παραγγελιών για ηρώα, για προτομές και για ανδριάντες στην Αθήνα. Ας προσμετρηθεί ότι τις ειδικές επιτροπές των γλυπτών μνημειακής αποστολής ανά κατά κανόνα ανέθετρο στρατιωτικοί και τεράρχεις, δημοτικοί άρχοντες, έμποροι και αξιωματικοί, καθηγητές και λογιτέχνες».

Θεωρείτε ότι οι επιτροπές έκαναν σωστή αξιολόγηση ως προς το τι γλυπτά χρειάζεται ο δημόσιος χώρος και πού πρέπει να τοποθετηθούν;

«Όχι, οι επιτροπές συνήθως δεν έκαναν σωστή αξιολόγηση. Τα περισσότερα ήταν "ρητορικά και απαίσια", όπως γράφει το 1930 ο αφανής ποιητής του Μεσοπολέμου Αναστάσιος Δρίβαρης».

Πώς ενέπνευσε και πώς «βάρυνε» τους μαρμαρογλύπτες της περιόδου η αρχαία καλλιτεχνική κληρονομιά;

«Το 1879 διαβάζουμε σε αθηναϊκή εφημερίδα ότι ο καθηγητής της Πλαστικής στο Σχολείο των Τεχνών Λεωνίδα Δρόσης, ο γλύπτης της Ακαδημίας Αθηνών, όπου το κεντρικό αετώμα της είναι ομόθεμο του παρθενώνειου ανατολικού αετώματος, είχε εισαγάγει στη διδασκαλία του το μάρμαρα της Καλλιτεχνικής Αρχαιολογίας. Οδηγούσε τους μαθητές του στον βράχο της Ακροπόλεως και τους ανέπτυσσε τα μυστήρια της λαξευτής μεγαλοφυΐας των αρχαίων, όπως διασώθηκε σε σπαράγματα έργων, σε κορμιάς αγαλμάτων, στη θέση τους, στις αποστάσεις, στις αναλογίες, στις σχέσεις τους προς το ελληνικό φως, συμπληρώνοντας μάλιστα το μάρμαρα του στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Τα exemplaria graeca, τα ελληνικά παραδείγματα, διατηρούν πάντοτε αμείωτη την ισχύ τους. Δεν είναι άνευ σημασίας το γεγονός ότι οι πρώτοι Έλληνες γλύπτες αντιγράφουν αρχαία έργα. Τα αντίγραφα, σε ορισμένες περιπτώσεις, ενδεχομένως εμφανίζονταν και ως αρ-

χαία, εμβλαπτισμένα σε λιπαρή ουσία που τους έδινε δριμό χρώμα παιλαδότητας! Αποκαλυπτικό της αμείωτης ισχύος που εξακολουθεί να διαθέτει το αρχαιολογικό παρελθόν κατά τη δεκαετία του 1930 είναι το μαρμάρينو ταφικό μνημείο του γάλλου αρχαιολόγου και αιγυπτιολόγου Σαρλ Λενορμάν, ο οποίος είχε πεθάνει σε εκδρομή του στην Αθήνα, ενώ είχε ήδη εκφράσει την επιθυμία να ταφεί την περιοχή της αρχαίας Ακαδημίας. Πλάτωνος. Το μνημείο βρίσκεται σε περίεργο και κινδυνόλομο χώρο στον Ιππιο Κολωνό. Είναι έργο του Μιχάλη Τόμπρου από το 1936, που αντιγράφει προγενέστερο, του 1860, καθώς εκείνο έπαιζε θέμα ασκήσεων σκοποβολής αγνώστων...».

Ποιες είναι οι σοβαρές παραλείψεις που αποκαθίστανται με το βιβλίο σας και ποια λάθη διορθώνονται;

«Παραλείψεις που επιχειρώ να αποκαταστήσω είναι ο κομβικός ρόλος προσώπων που βρίσκονται ή κρύβονται πίσω από τις παραγγελίες: δημάρχων, όπως ο Σπύρος Πέτσος, ο Σπύρος Γ. Μερκούρης, ο Αμβρόσιος Πλάτας ή ο Κώστας Γ. Κοτζιάς, οι οποίοι αποφάριζαν για έργα, όπως λ.χ. για τις τοιμανιένες Μούσες και τις μαρμαρινές Εστία και Δήμητρα στην πλατεία Ομονοίας κατά τη δεκαετία του 1930, που τις έστησε ο Μερκούρης για να τις αποκαθηλώσουν πανηγυρικά ο Πλάτας με τον Κοτζιά μέσα στην ίδια δεκαετία, στη Θήβα, στα Κατάπολα Αργολικού και στις Κερειές Λακωνίας- παραγγελιοδοτών, όπως ο Γεώργιος Αβέρωφ, ο Αριστοτέλης Θ. Παπούδωφ, ο Δημήτριος Στεφανόβιτς Σκυλίτης; και τεκτόνων. Τα λάθη που αποκαθίστανται είναι χρονολογικά για ορισμένα έργα. Θα αναφέρω για παράδειγμα τις προτομές του κυβερνήτη Ιωάννη Α. Καποδίστρια και του ελβετού τραπεζίτη Ιωάννη Γ. Εινάρδου στον Εθνικό Κήπο, οι οποίες έγιναν το 1866 και όχι το 1860».